

Róźiewicz, Jerzy

Związki Marii Skłodowskiej-Curie z nauką rosyjską i radziecką

Kwartalnik Historii Nauki i Techniki 29/3-4, 534-556

1984

Artykuł umieszczony jest w kolekcji cyfrowej Bazhum, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych tworzonej przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego.

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie ze środków specjalnych MNiSW dzięki Wydziałowi Historycznemu Uniwersytetu Warszawskiego.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Ryc. 1. Maria Skłodowska w latach panieńskich

W 50-lecie śmierci Marii Skłodowskiej-Curie

Jerzy Rózewicz
(Warszawa)

ZWIĄZKI MARII SKŁODOWSKIEJ-CURIE
Z NAUKĄ ROSYJSKĄ I RADZIECKĄ

Maria Skłodowska-Curie nie studiowała w uczelniach rosyjskich, nigdy nawet nie odwiedziła Rosji¹ ani Związku Radzieckiego. Całe jej życie przebiegało w Polsce i we Francji i z tymi dwoma krajami związana jest niemal cała jej działalność. Jako uczona, nazywana przez liczny zastęp biografów „najsławniejszą i najskromniejszą kobietą świata XX wieku”, utrzymywała szerokie kontakty z przedstawicielami nauki wielu krajów, a jej odkrycia naukowe wywołały w piśmiennictwie światowym wielki rezonans. Wiele miejsca osiągnięciom Skłodowskiej-Curie, i to już wkrótce po odkryciu przez nią polonu i radu, poświęciły wydawnictwa rosyjskie, potem nastąpiły osobiste kontakty z uczonymi rosyjskimi, przyszła sława i uznanie w rosyjskich sferach naukowych.

Wcześniej już jednak Skłodowska-Curie zetknęła się z kulturą rosyjską, a można przypuszczać, że i w pewnym stopniu z nauką rosyjską. Dzieciństwo i młodość spędziła przyszła uczona w Warszawie, stolicy Królestwa Polskiego, oficjalnie przez władze carskie nazywanego „Krajem Przywiślańskim”, który był całkowicie uzależnioną od Petersburga prowincją imperium rosyjskiego.

¹ O. A. Starosielskaja-Nikitina w książce *Istorijsza radioaktivnosti i wozniknowienija jądernoj fiziki*, Moskwa 1963 s. 139—142, pisze o pobycie M. Skłodowskiej-Curie wiosną 1914 r. we Wschodniej Syberii w okolicach Krasnojarska. Miała tam ona przebywać w charakterze eksperta przy eksploatacji rud promieniotwórczych. Dotychczasowe moje badania archiwalne oraz lektura kilkuset biografii uczoney i opracowań o niej nie przyniosły potwierdzenia tej wielce interesującej informacji. Moim zdaniem, Starosielska-Nikitina — podając rewelacje o pobycie Skłodowskiej-Curie na Syberii — zawierzyła w pełni nie drukowanym wspomnieniom b. działacza bolszewickiego — niejakiego I. G. Prochorowa.

Na świadectwie ukończenia rosyjskiego gimnazjum w Warszawie Skłodowska miała same stopnie celujące². Z gimnazjum tego wyniosła też biegłą znajomość języka rosyjskiego, na tyle dobrą aby pozwoliło to jej swobodnie tłumaczyć na język polski ulubione wiersze Puszkina, Lermontowa, Niekrasowa³. Rozczytywała się także w powieściach Dostojewskiego i Gonczarowa⁴, robiła wypisy z rosyjskich dzieł filozoficznych.

W rodzinie Skłodowskich panował kult nauki. Ojciec Marii był nauczycielem fizyki i matematyki w gimnazjach warszawskich, matka, z domu Boguska, starannie i wszechstronnie jak na owe czasy wykształcona, była również nauczycielką. Wśród Skłodowskich i Boguskich wielu członków rodziny studiowało w uczelniach rosyjskich. Uniwersytet Petersburski ukończył ojciec przyszłej uczonej, Władysław Skłodowski. W Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, uczelni również rosyjskiej, zdobywali wiedzę brat cioteczny Marii — Józef Jerzy Boguski, a w kilka lat później brat rodzony Marii — Józef Skłodowski. Studiowali oni nauki ścisłe, sądzić zatem należy, że z Marią, przejawiającą do tych nauk wyjątkowe zainteresowanie, nieraz na tematy naukowe rozmawiali. Być może wówczas Maria zetknęła się pośrednio z dorobkiem profesorów rosyjskich, którzy byli nauczycielami jej najbliższych. Pod kierownictwem też J. J. Boguskiego, byłego asystenta D. I. Mendelejewa, Skłodowska po raz pierwszy zapoznała się z metodami pomiarów fizycznych i prac chemicznych w pracowni fizyki i chemii Muzeum Przemysłu i Rolnictwa w Warszawie. Tutaj też u Napoleona Milicera przerobiła systematyczny kurs analizy jakościowej i ilościowej wraz z analizą minerałów.

1. D. I. MENDELEJEW I M. SKŁODOWSKA-CURIE

O zainteresowaniach Mendelejewa badaniami małżonków Curie i o poglądach wielkiego chemika rosyjskiego na istotę promieniotwórczości często wspominało w literaturze radzieckiej. Dłuższe fragmenty tej sprawie poświęcili następujący autorzy: Witalij Chłopin⁵. Bonifatij Kie-

² M. Skłodowska uczyła się w rządowym III żeńskim gimnazjum rosyjskim przy Krakowskim Przedmieściu 38. Gimnazjum to ukończyła ze złotym medalem w 1883 r.

³ Próby tłumaczeń tych wierszy znajdowały się w posiadaniu Heleny Skłodowskiej-Szalej, siostry Marii. Wszystkie spłonęły w 1944 r. w czasie powstania warszawskiego. Zob. H. Skłodowska-Szalej: *Ze wspomnień o Marii Skłodowskiej-Curie*. Warszawa 1958 s. 25.

⁴ E. Curie: *Maria Curie*. Wyd. 13. Warszawa 1972 s. 67.

⁵ W. G. Chłopin: *Kratkij ocerk istorii razwitija radiewogo diela w Rossii*. W: *25 let Radiewogo instituta*. Moskwa 1947 s. 3—17.

drow⁶, Lubow Zajcewa i Nikołał Figurowski⁷, W. N. Wdowienko i Roman Dobrotin⁸, Olga Starosielska-Nikitina⁹, Aleksandr Makarienja i Wiera Pozdyszwa¹⁰. W literaturze polskiej wspominał właściwie jedynie o tym uczeń Skłodowskiej-Curie, Ignacy Złotowski¹¹. Ta dość obfita literatura zwalnia mnie więc od powtarzania tego, co inni już powiedzieli, a zarazem usprawiedliwia, że problemowi temu poświęcam niewiele miejsca, ograniczając się przede wszystkim do przypomnienia najważniejszych faktów.

O odkryciu pierwiastków promieniotwórczych polonu i radu Mendelejew prawdopodobnie dowiedział się bardzo wcześnie. Być może, że doniósł mu o tym po raz pierwszy jego dawny asystent, brat cioteczny Skłodowskiej, pracujący wówczas w Warszawie, Józef Jerzy Boguski¹². W liście do Mendelejewa pisał on:

„Сестра моя г-жа Кюри-Скловдовская (Curie-Skłodowska) открыла два элемента: радий и полоний. Первый несомненный; я получил уже рисунок его спектра, но второй (полоний) труднее изолировать. Аналитически он близок к висмуту. Может быть, он окажется экасурьмой. Радий похож на барий в аналитическом смысле, а все его соединения испускают огромное количество вторичных лучей X. Если бы радий оказался в той же группе, что барий, то, может быть, он составил бы первый элемент в соответствующем ряду. Углекислый радий довольно ярко светит в темноте и вызывает фосфоресценцию платинсинеродистого бария”¹³.

⁶ B. M. Kiedrow: *D. I. Mendelejew i zarubieżnyje sławianskije uczenyje*. W: *Materiały po istorii otieczestwiennojej chimii*. Moskwa 1950 s. 104—114.

⁷ L. L. Zajcewa, N. A. Figurowskij: *Issledowanija jawlenij radioaktiwnosti w doriewolucjonnoj Rosiji*. Moskwa 1961 s. 50—57.

⁸ W. M. Wdowienko, R. B. Dobrotin: *D. I. Mendelejew i woprosy radioaktiwnosti (po materialam archiwa D. I. Mendelejewa)*. „Woprosy istorii jestiestwoznania i tiechniki”, wyp. 5: 1957 s. 175—177.

⁹ O. A. Starosielskaja-Nikitina: *Istorija radioaktiwnosti...*, dz. cyt. s. 91—94.

¹⁰ A. A. Makarienja, W. A. Pozdyszewa: *Izuczenije radioaktiwnosti russkimi uczenymi*. W: *Uczenije o radioaktiwnosti. Istorija i sowriemienność*. Moskwa 1973 s. 144—154; A. A. Makarienja: *D. I. Mendelejew o radioaktiwnosti i složnoci elementow*. Izd. 3. Moskwa 1975 s. 19—21, 47 (także w wydaniach poprzednich z lat 1963 i 1965).

¹¹ I. Złotowski: *Wielkie dzieło Marii Skłodowskiej-Curie*. W: *Wkład Marii Skłodowskiej-Curie do nauki. Szkice monograficzne*. Warszawa 1954 s. 70—72.

¹² J. J. Boguski (1853—1933), chemik technolog, jeden z pionierów kinetyki chemicznej, popularyzator nauki. W latach 1875—1877 był asystentem Mendelejewa, pod kierunkiem którego prowadził badania nad ściśliwością gazów, a także kontynuował — rozpoczęte jeszcze w Warszawie — badania nad prędkością procesów rozpuszczania. Od 1878 r. przebywał w Warszawie, ucząc chemii i fizyki w szkołach średnich i wyższych. Od 1887 r. był kierownikiem pracowni fizycznej Muzeum Przemysłu i Rolnictwa, a od 1900 r. również wykładowcą etatowym w Warszawskim Instytucie Politechnicznym im. cara Mikołaja II. W odrodzonej Polsce wykładał na Politechnice Warszawskiej (jako profesor honorowy) i w Wolnej Wszechnicy Polskiej. Członek licznych towarzystw naukowych. Doktor honoris causa Uniwersytetu Jagiellońskiego (1926) i Politechniki Warszawskiej (1926).

¹³ J. J. Boguski do D. I. Mendelejewa, list z roku 1898, bez daty dziennej. Naucznyj Archiw Miendelejewa Leningradzkiego Gosudarstwiennoego Uniwersitie-

Odkrycie przez małżonków Curie promieniotwórczości, a szczególnie odkrycie nowego pierwiastka radu (1898), wywarło na Mendelejewie duże wrażenie. Faktycznie, na wiele lat przed tym odkryciem, Mendelejew określił miejsce radu w swym układzie okresowym pierwiastków, przewidział niektóre jego właściwości, podał przybliżoną wielkość ciężaru atomowego. Podobnie przewidział Mendelejew istnienie polonu¹⁴. Niemniej Mendelejew nie zrozumiał prawidłowo istoty zjawiska promieniotwórczości. Podobnie jak wielu ówczesnych uczonych stał na stanowisku, że zjawisko rozpadu promieniotwórczego przeczy myśli przewodniej, jaka nim kierowała przy opracowywaniu tablicy pierwiastków chemicznych.

W miarę upływu czasu hipoteza M. Skłodowskiej-Curie o atomowym charakterze zjawiska promieniotwórczości znajdowała coraz wyraźniejsze potwierdzenie w doświadczeniach. Mendelejew zaś usilnie starał się znaleźć inne wytłumaczenie nowo odkrytego zjawiska. Nie bacząc na wiek, a zbliżając się wówczas do siedemdziesiątki, Mendelejew wyjechał wiosną 1902 r. do Paryża, aby osobiście na miejscu zapoznać się z badaniami w zakresie promieniotwórczości. W notesie swym zapisał:

„16 (29) апреля втор[ник]. В 3 ч. у Беккереля (Jard [in] de Plantes) с M^r et Mme Curie. Все, что можно радиоактивное видел. Radium-223. Очень характерно, важно, но неясно. Отчего содейств[ует] разряду? ZnS светит от раствора. Заряжение проходит”¹⁵

O wizycie w Paryżu wspominał też Mendelejew w siódmym wydaniu swych *Osnow chimii*, do których włączył najświeższe informacje o pierwiastkach promieniotwórczych. Odkrycie tych pierwiastków oceniał bardzo wysoko. Pisał o tym:

„Вообще же предмет этот представляет одно из блистательнейших открытий [...] и можно надеяться, что его разработка [...] будет немало содействовать дальнейшему реальному выяснению существующих сведений как о свете и электричестве, так и о мировом эфире, хотя на этом новом и трудном пути должно держаться с большою осторожностью”¹⁶.

ta (dalej NAM LGU), sygn. I—B—25—1—20. Na cytowany fragment listu zwracali uwagę liczni autorzy radzieccy. W tłumaczeniu na język polski fragment ten przytoczyli N. J. Pawłowa i J. Rózewicz: *Kontakty Józefa Jerzego Boguskiego z Dmitrijem Mendelejewem*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1978 s. 361—362.

O odkryciu polonu M. Skłodowska-Curie doniosła w warszawskim czasopiśmie „Światło” (1898), założonym właśnie przez J. J. Boguskiego. Mendelejew mógł się nieco później dowiedzieć o odkryciu polonu i radu również z innych źródeł, na przykład ze sprawozdań paryskiej Akademii Nauk lub z relacji opublikowanych w 1899 r. w „Żurnale ruskogo fiziko-chimiczeskogo obszczestwa”.

¹⁴ Zob. L. L. Zajcewa, N. A. Figurovskij, dz. cyt. s. 52. Por. też M. Dąbkowska: *La polonium et le radium dans le tableau de Mendéléev*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin — Polonia” Sectio AA, Vol. 22: 1967 s. 61—69.

¹⁵ A. A. Makarenja, dz. cyt. s. 20; B. M. Kiedrow, dz. cyt. s. 108—109.

¹⁶ D. I. Mendelejew: *Osnovy chimii*. S. Pietierburg 1903, podrozdział *Radioaktywnyje wieszczstwa* s. 569—574.

Najwięcej jednak Mendelejew poświęcił miejsca zjawisku promieniotwórczości w jednej ze swych ostatnich prac *Popytka chemicznego ponimania mirowego efira*. Rozprawa ta została napisana już po powrocie z Paryża i wydano ją w Petersburgu w 1903 r. O wizycie paryskiej znajdujemy tam m.in. taki fragment:

„Все то, что мне было показано (весной 1902 г.) в этом отношении в лаборатории г. Беккереля им самим [...] и первыми исследователями радиоактивных веществ г-жею и г-ном Кюри, производило на меня впечатление особых состояний, свойственных лишь преимущественно (но не исключительно [...]) урановым и ториевым соединениям”¹⁷.

W broszurze *Popytka chemicznego ponimania mirowego efira* Mendelejew wprowadził pojęcie „eteru kosmicznego” i nazwał go pierwiastkiem x. Ten pierwiastek umieścił w grupie zerowej i w rzędzie zerowym swej tablicy. Sądził, że hipotetyczny pierwiastek x wchodził w skład wszystkich substancji promieniotwórczych i stanowił istotną treść wysyłanego przez nie promieniowania. Wielki chemik rosyjski zmarł w 1907 r. przekonany, że wyjaśnił zjawisko promieniotwórczości, nie uciekając się do stawiania tezy o rozpadzie i przemianie pierwiastków chemicznych. Sądzić wypada, że gdyby Mendelejew dożył roku 1913, kiedy to Polak — Kazimierz Fajans i Anglik — Frederick Soddy sformułowali niezależnie od siebie tzw. regułę przesunięć, wykazującą harmonijny związek między teorią rozpadu promieniotwórczego a mendelejewowskim układem okresowym pierwiastków, twórca tego układu przyznałby się do pomyłki i przyjął bez zastrzeżeń teorię przemian pierwiastków promieniotwórczych, opracowaną w 1902 r. przez Ernesta Rutherforda i Fredericka Soddy’ego, a dwa lata wcześniej sformuowaną¹⁸, choć w formie jeszcze nieśmiałej, przez Marię Skłodowską-Curie.

2. ROSJANIE W LABORATORIUM M. CURIE

Maria Skłodowska-Curie rozpoczęła pracę badawczą w Paryżu w bardzo skromnych warunkach materialnych, w słynnej już szopie przy ulicy Lhomond. Pracowała w niej wraz z mężem przez cztery lata — aż do 1902 r. O tej niezwykłej pracy w niezwykłych warunkach napisze po latach:

„Nie mieliśmy pieniędzy, ani laboratorium, ani żadnej pomocy, by wykonać to trudne i ważne zadanie. Było to jakby tworzenie czegoś z niczego — i, jeśli moje lata studenckie były, jak je nazwał Kazimierz Dłuski «heroicznym okresem» mojego życia, to bez przesady rzecz mogę,

¹⁷ D. I. Mendelejew: *Popytka chemicznego ponimania mirowego efira*. S. Pietierburg 1903 s. 50.

¹⁸ J. Hurwic: *La contribution de Marie Curie à l'explication de la nature de la transformation radioactive*. „Revue d'Histoire des Sciences et de leurs Application” 1979 p. 339—343.

iż te lata były i dla mnie i dla mego męża heroicznym okresem naszego życia wspólnego”¹⁹.

W tym okresie nie mogło być mowy o przyjmowaniu uczniów i współpracowników do laboratorium Curie, po prostu takiego laboratorium nie było.

Skłodowska-Curie otrzymała opuszczoną przez jej męża katedrę na Sorbonie dopiero w 1906 r. W rok później słynny amerykański filantrop, Andrew Carnegie, ofiarował uczonej do dyspozycji kilka stypendiów, dzięki którym można było powiększyć liczbę asystentów i wolontariuszy. W tym też czasie pojawiają się w jej laboratorium pierwsi uczniowie spoza Francji, przede wszystkim Polacy: Jan Kazimierz Danysz, Ludwik Wertenstein, Henryk Herszfeld, Mirosław Kernbaum. Do M. Curie przybył także wychowanek Uniwersytetu Petersburskiego — Lew Stanisławowicz Kołowrat-Czerwiński (1882—1921).

L. S. Kołowrat-Czerwiński został skierowany do M. Curie jesienią 1906 r. z zadaniem zajęcia się promieniotwórczością. Przebywał u Skłodowskiej-Curie około pięciu lat. Pierwsze rezultaty — uzyskane w laboratorium Curie — opublikował już w 1907 r. Wysoka ocena, jaką te prace uzyskały, spowodowała, że Kołowrat-Czerwiński otrzymał trzyletnie stypendium z funduszu ofiarowanego przez A. Carnegiego. Dalsze lata pracy Kołowrat-Czerwińskiego były również owocne. O wynikach swej działalności napisał w kilku artykułach i komunikatach opublikowanych w sprawozdaniach Francuskiej Akademii Nauk i w czasopiśmie „Le Radium”²⁰. Dodajmy też, że Kołowrat-Czerwiński, pracując w laboratorium Curie, ułożył tablice, które pozwalały z łatwością obliczać ilości emancji wydzielanej z radu po upływie określonego czasu; z tablic tych korzystali, oczywiście, wszyscy współpracownicy.

Od 1914 r. Kołowrat-Czerwiński rozpoczął pracę w Laboratorium Mineralogicznym przy Muzeum Mineralogicznym Akademii Nauk w Petersburgu. Był jednym z najwybitniejszych uczonych Rosji dorewolucyjnej w dziedzinie promieniotwórczości. W czasach władzy radzieckiej rozwinął badania w zakresie radiologii i zaczął organizować swoją szkołę naukową²¹.

W początkach stycznia 1911 r. Władimir Iwanowicz Wiernadski, wówczas profesor Uniwersytetu Moskiewskiego²², wyjechał z Rosji na

¹⁹ M. Skłodowska-Curie: *Autobiografia*. Warszawa 1959 s. 37.

²⁰ Prace te omawia L. L. Zajcewa i N. A. Figurowskij w cytowanej w przypisie 7 książce (s. 116—123).

²¹ O życiu i działalności L. S. Kołowrata-Czerwińskiego zob. L. L. Zajcewa, N. A. Figurowskij, dz. cyt. s. 115—123.

²² W. I. Wiernadski (1863—1945) — jeden z najwybitniejszych mineralogów radzieckich, współtwórca nowych dziedzin naukowych; geochemii i radiogeologii. Kierownik i organizator pierwszych w Rosji ekspedycji dla zbadania minerałów promieniotwórczych. Współorganizator w ZSRR Instytutu Radowego. Organizator

kilka dni do Paryża, aby między innymi nawiązać kontakty ze Skłodowską-Curie i zapoznać się z badaniami prowadzonymi w jej laboratorium. Wizyta jego w Paryżu łączyła się z problemem zestawienia mapy występujących na kuli ziemskiej minerałów promieniotwórczych²³.

Zarazem Wiernadski zapoznał Skłodowską-Curie ze swymi pracami nad promieniotwórczością minerałów, zwracając uwagę uczonej na duże znaczenie promieniotwórczości dla geologii. Prosił też M. Skłodowską-Curie o pomoc w przygotowaniu w jej laboratorium kwalifikowanych specjalistów, którzy w przyszłości zajęliby się promieniotwórczością minerałów. Skłodowska-Curie odpisała Wiernadskiemu, że myśli podobnie jak on, „iż badanie minerałów radioaktywnych może przynieść nauce bardzo istotną korzyść i ze swej strony wyraziła chęć pomocy w tym zakresie. Jednocześnie informowała Wiernadskiego o warunkach pracy w jej laboratorium. Wiernadski, po zapoznaniu się z listem Skłodowskiej-Curie, zamierzał posłać do Paryża swego ucznia G. I. Kasperowicza (wkrótce zmarł), ale Skłodowska-Curie odpisała mu, że wolnych miejsc w laboratorium do października 1911 r. nie będzie²⁴.

Wiernadski po rewolucji październikowej przybył na zaproszenie Sorbony do Francji. W latach 1922—1926 prowadził wykłady w Sorbonie i jednocześnie — głównie w okresie 1924—1925 — pracował w Laboratorium Curie wraz z uczennicą Skłodowskiej C. Chamié nad analizą rud promieniotwórczych, pochodzących z Konga. Wiernadski z C. Chamié odkrył tam między innymi specyficzne, bardzo interesujące właściwości pierwiastka kiura²⁵. Komunikat o tym odkryciu zamieszczono w sprawozdaniach Francuskiej Akademii Nauk. Po powrocie do ZSRR w 1926 r. Wiernadski nadal intensywnie pracował nad promieniotwórczością minerałów.

Do wybuchu wojny 1914 r. jeszcze co najmniej trzech uczeni rosyjscy mieli możliwość zetknięcia się z M. Skłodowską-Curie. Najprawdopodobniej w końcu 1903 r. — a być może również i w latach późniejszych —

i pierwszy prezydent Ukraińskiej Akademii Nauk. Członek rzeczywisty AN ZSRR i wielu towarzystw naukowych radzieckich i zagranicznych.

²³ I. I. Moczalow: *Władimir Iwanowicz Wiernadskij (1863—1945)*. Moskwa 1982 s. 192.

²⁴ Moskowskoje otdielenije Archiwa Akademii Nauk SSSR (dalej MO AAN SSSR) f. 518 op. 3 d. 144. Fotokopie obydwu listów M. Skłodowskiej-Curie z 1911 r. zamieszczono w cytowanej pracy L. S. Zajcewej i N. A. Figurowskiego (s. 202—203).

²⁵ Bardziej szczegółowo na ten temat zob. M. Haissinsky: *Wkład laboratorii Kjuri w naukę o jądrie*. W: *Uczenie o radioaktywności. Istorija i soiwremiennost'*. Moskwa 1973 s. 83; I. I. Moczalow, dz. cyt. 242—243. O okresie pracy W. I. Wiernadskiego we Francji zob. też L. I. Gumilewskij: *Wiernadskij*. Moskwa 1967 s. 153—162. O zainteresowaniach W. I. Wiernadskiego promieniotwórczością minerałów pisał w polskiej literaturze W. I. Baranow w artykule *Odkrycia Marii Skłodowskiej-Curie a rozwój radiogeologii w ZSRR*. „Nauka Polska” 1954 nr 3 s. 50—57 oraz toż „Kosmos”, Seria B, 1955 s. 59—64.

spotykał się z małżonkami Curie znany fizyk z Petersburga, Nikołaj Girigoriewicz Jegorow²⁶, którego żona, Tatiana, była przyjaciółką Skłodowskiej w czasach, kiedy obie uczęszczały do gimnazjum rosyjskiego w Warszawie. To właśnie dzięki spotkaniu Skłodowskiej z Jegorowem obie przyjaciółki ponownie nawiązały — tym razem korespondencyjne — serdeczne kontakty²⁷.

W 1906 r. wykładów Skłodowskiej-Curie słuchał Jewgienij Samojłowicz Burkser, naówczas student Uniwersytetu Noworosyjskiego w Odesie, późniejszy założyciel i kierownik Odeskiego Laboratorium Radiologicznego przy Oddziale Chemicznym Rosyjskiego Towarzystwa Technicznego. W 1910 r., będąc ponownie w Paryżu, Burkser konsultował się ze Skłodowską-Curie w sprawie organizacji odeskiej placówki²⁸. W latach 1913—1914 natomiast w laboratorium Skłodowskiej-Curie przeprowadzał badania nad działaniem radu na siarkowodór bliżej mi nie znany J. J. Wurcel²⁹.

Od 1914 r. stworzono M. Skłodowskiej-Curie znacznie lepsze warunki do pracy badawczej. Otwarto wówczas specjalnie wybudowany Instytut Radowy w Paryżu, składający się z dwóch pracowni: fizyczno-chemicznej dla badań nad ciałami promieniotwórczymi, tzw. Laboratorium Curie oraz tzw. Laboratorium Pasteura, tj. pracowni dla badań nad tymi ciałami i ich zastosowaniem dla celów leczniczych³⁰. Kierownictwo nad pracownią fizyczno-chemiczną powierzono M. Skłodowskiej-Curie. W 1921 roku utworzono fundację Curie — jej podstawą były dotacje milionera amerykańskiego H. Rotszylda. Wkrótce Laboratorium Curie stanowiło ośrodek badań naukowych na dużą skalę o charakterze międzynarodowym.

²⁶ N. G. Jegorow (1849—1919). Po studiach uniwersyteckich w Petersburgu i asystenturze w tamtejszym Instytucie Technologicznym powołany został w 1878 r. na profesora w Cesarskim Uniwersytecie Warszawskim, w którym wykładał do 1884 r. fizykę i meteorologię. W l. 1884—1900 był profesorem w petersburskiej Cesarskiej Wojskowej Akademii Medycznej, gdzie pod jego kierownictwem zajęto się po raz pierwszy w Rosji badaniami promieni Roentgena. Od 1894 r. do śmierci pracował w Głównej Izbie Miar i Wag w Petersburgu, obejmując po śmierci Dmitrija Mendelejewa (1907 r.) kierownictwo tej instytucji. Główne jego prace dotyczą spektroskopii. Łączyły go liczne kontakty z uczonymi zagranicznymi, szczególnie z francuskimi.

²⁷ J. Rózewicz: *Listy Marii Skłodowskiej-Curie do Tatiany Jegorowej*. „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki” 1980 s. 187—190.

²⁸ Zob. L. S. Zajcewa, N. A. Figurowskij, dz. cyt. s. 144—171; L. S. Zajcewa: *Pierwaja radiologiczeskaja laboratorija w Rossiji*. „Trudy instituta istorii jestiestwoznanija i tiechniki” Moskwa 1957 t. 19 s. 198.

²⁹ A. A. Makarenja, W. A. Pozdyszewa, dz. cyt. s. 151. Dodajmy, iż z M. Skłodowską-Curie sporadycznie spotykali się także Rosjanie nie zajmujący się twórczością naukową, wśród nich kilku publicystów, a także pisarz Maksym Gorki (1906 r.).

³⁰ M. Skłodowska-Curie: *Jak powstał i jak rozwija się Instytut Radowy w Paryżu*. Warszawa 1925.

wym. Stało się to za przyczyną starań Skłodowskiej-Curie, które swoje Laboratorium udostępniła szerokim kręgom zagranicznych pracowników nauki. Uczona uważała, iż w interesie Francji jest przyjmowanie do jej Laboratorium badaczy z innych krajów, których przysyłały instytucje zagraniczne dla zapoznania się z nauką promieniotwórczości. Przy czym najważniejszym kryterium przyjęcia w poczet współpracowników Laboratorium były odpowiednie uzdolnienia kandydatów i ich zamiłowanie do pracy naukowej. Skłodowska-Curie — przebywając w 1925 r. w Warszawie — określała tę grupę współpracowników następująco:

„Są to asystenci uniwersytetów zagranicznych, stypendyści, wysłani z misją przez rządy, profesorowie i uczeni podróżujący dla celów naukowych, inżynierowie potrzebujący informacji dla prac chemicznych, geologicznych, meteorologicznych [...]. Atmosfera pracy jest w nim [Laboratorium] miła i pogodna: wzajemna pomoc i usłużność są regułą”³¹.

Do Laboratorium Curie przyciągała też wiele osób, pragnących studiować problemy promieniotwórczości, osobowość wielkiej uczoney, jej niezwykła skromność, pracowitość, ujmująca dobroć, serdeczny stosunek do każdego przybysza, umiejętność stworzenia atmosfery szczególnie sprzyjającej badaniom. Te jej cechy podkreślają wszyscy, którzy mieli możliwość z nią współpracować. Jeden z ostatnich jej uczniów — M. Haissinsky — dodaje, że Skłodowska-Curie wymagała od siebie i od swoich współpracowników nadzwyczajnej ścisłości w prowadzeniu i interpretacji doświadczeń. Ani jednego rękopisu — przeznaczonego dla publikacji — nie wypuszczała z Laboratorium bez dokładnego się z nim zapoznania i wyrażenia o nim swej opinii³².

W ciągu 15 lat działalności Laboratorium przewinęło się przez nie kilkadziesiąt osób spoza Francji, reprezentujących 25 narodowości. W samym tylko 1933 r. pracowali w Laboratorium Curie przedstawiciele 17 narodowości³³.

M. Skłodowska-Curie przyjmowała także do swego Laboratorium pracowników naukowych ze Związku Radzieckiego. Dawała zresztą wiele dowodów żywego zainteresowania nauką radziecką. Należała przecież do współzałożycieli we Francji w 1925 r. Komitetu Współpracy Naukowej z ZSRR, a w dwa lata później Towarzystwa Zbliżenia Kulturalnego z ZSRR³⁴.

W 1929 r. przyjechał do Laboratorium Curie asystent Instytutu Politechnicznego w Leningradzie i współpracownik leningradzkiego Instytu-

³¹ M. Skłodowska-Curie: *Organizacja i działalność Instytutu Radowego w Paryżu. Wykład wygłoszony [...] w Instytucie Francuskim w Warszawie [...]*. Warszawa 1926 s. 25.

³² M. Haissinsky, dz. cyt. s. 84—85.

³³ I. Zolio-Kjuri: *Zizn' i tworczestwo Marii Skłodowskoj-Kjuri*. „Woprosy istorii jestiestwoznaniija i tiechniki” 1957 wyp. 3 s. 43.

³⁴ A. I. Joffe: *Mieżdunarodnyje swiazi sowietskoj nauki, tiechniki i kultury*. Moskwa 1975 s. 103, 237.

tu Fizyczno-Technicznego, późniejszy akademik, Dmitrij Władymirowicz Skobielnin³⁵. Rekomendował go u Curie Abram Joffe. Uczona chętnie zgodziła się przyjąć Skobielnina do Laboratorium, mimo że liczba wolnych miejsc była tam wówczas bardzo ograniczona. Przyjęcie tego fizyka nie obyło się bez pewnych trudności, ale Skłodowska-Curie włożyła wiele energii, aby zamierzenie doprowadzić do realizacji³⁶.

W rezultacie Skobielnin pracował u Skłodowskiej-Curie przez trzy lata (1929—1931). W tym czasie odkrył przy użyciu komory Wilsona — umieszczonej w polu magnetycznym — powstawanie pęków promieniowania kosmicznego. O badaniach Skobielnina w Laboratorium Curie pisze w ten sposób M. Haissinsky:

„Что касается γ -Лучей, то Д. Скобельцын в период своего пребывания в лаборатории Кюри с помощью камеры Вильсона исследовал для γ -лучей радия ThC'' распределение по энергиям и по направлениям электронов, рассеянных в результате комптон-эффекта, и обнаружил отклонения, доходящие до 39% от значений, предсказанных теорией Дирака-Гордона, но очень хорошее согласие с формулой Клайна-Нишины. Скобельцын изучил γ -спектр RdTh и сверхпроникающую составляющую космического излучения”³⁷.

Podczas pracy w Laboratorium Curie Skobielnin opublikował kilkanaście prac naukowych w sprawozdaniach paryskiej Akademii Nauk oraz w angielskim czasopiśmie „Nature” i niemieckim „Zeitschrift für Physik”³⁸. Na niektóre z nich powoływała się w swych pracach M. Skłodowska-Curie³⁹.

Ze Skłodowską-Curie kontaktował się dyrektor Instytutu Rentgenologii, Michał Niemienow, podczas kilkumiesięcznej pracy w 1927 r. w paryskim Instytucie Radowym. Uczestniczył on w kolokwjach, operacjach, demonstracjach chorych itp. Głównie jednak zainteresowania Niemienowa obracały się wokół problematyki, którą w Instytucie Rado-

³⁵ D. W. Skobielnin (ur. 1892), fizyk radziecki i działacz społeczny. W latach 1925—1939 — współpracownik, a następnie kierownik laboratorium Leningradzkiego Instytutu Fizyczno-Technicznego; w latach 1940—1951 kierownik Laboratorium Jądra Atomowego Instytutu Fizycznego AN ZSSR i w latach 1940—1960 profesor Państwowego Uniwersytetu Moskiewskiego im. Łomonosowa. Od 1946 r. członek rzeczywisty AN ZSSR (członek korespondent od 1939). Wielokrotnie odznaczany i nagradzany, między innymi dwukrotnie otrzymał order Lenina.

³⁶ A. F. Joffe: *Wstriezi s fizikami. Moi wospominanija o zarubieżnych fizikach*. Moskwa 1960 s. 63—65. Skobielnina rekomendował też Paul Ehrenfest; m. in. za wstawiennictwem Ehrenfesta Skobielnin otrzymał stypendium Rockefellera. Zob. Ehrenfest — Joffe. *Naucznaia pieriepiska*. Leningrad 1973 s. 219.

³⁷ M. Haissinsky, dz. cyt. s. 94.

³⁸ Wykaz tych prac zamieszczony jest w broszurze: *Dmitrij Władymirowicz Skobielnin*. Moskwa 1962 s. 28—29.

³⁹ Oprócz Skobielnina M. Skłodowska-Curie powołyuje się częściej w swych pracach na rezultaty badań następujących uczonych rosyjskich i radzieckich: L. S. Kołowrat-Czerwińskiego, G. N. Antonowa i G. A. Gamowa. Dwaj ostatni większą część życia spędzili poza granicami ZSRR. Giergij Antonow opuścił Rosję w 1917 r. Giergij Gramow natomiast emigrował z ZSRR w 1933 r.

wym zajmowało się Laboratorium Pasteura⁴⁰. W tymże roku 1927 Wasilij Omielanski zwiedził Laboratorium Curie ale jego też, podobnie jak i Niemienna, interesowało Laboratorium Pasteura, a szczególnie dział badań nad rakiem, którym kierowała Dobrowolska — Rosjanka z pochodzenia⁴¹.

Kilkakrotnie spotykał się z M. Skłodowską-Curie wielki fizyk radziecki, Abram Fiedorowicz Joffe (1880—1960). Poznali się oni na IV Konferencji Solveyowskiej w 1924 r. w Brukseli. W tym samym roku Joffe przyjechał do Paryża i zwiedził Laboratorium Curie oraz zapoznał się ze wszystkimi prowadzonymi tam badaniami i planami naukowymi uczoney. Podobnie odwiedził Laboratorium Curie podczas pobytu w Paryżu w 1929 r. Ze Skłodowską Curie Joffe miał jeszcze okazję spotkać się dwukrotnie, w 1930 i 1933 r. na VI i VII Konferencjach Solveyowskich. W Konferencjach tych dużą rolę odgrywała Skłodowska-Curie — poczynając od I (1911), a kończąc na VII (1933)⁴². Była też od 1913 r. członkiem stałym Międzynarodowego Komitetu Naukowego Konferencji Solveyowskich. Do tego Komitetu w 1930 r. wybrano również Joffego⁴³.

3. M. SKŁODOWSKA-CURIE — CZŁONEK ROSYJSKICH STOWARZYSZEŃ NAUKOWYCH

Na posiedzeniu Wydziału Fizyczno-Matematycznego Cesarskiej Akademii Nauk w Petersburgu w dniu 7 listopada 1907 r. przedstawiono kandydatów na wakujące miejsca członków-korespondentów w zakresie matematyki i fizyki. Wśród pięciu kandydujących osób znalazła się Maria Skłodowska-Curie — obchodząca w tym dniu czterdziestolecie urodzin. Sylwetkę uczoney przedstawił sędziwy Nikołaj Nikołajewicz Biekietow, następca słynnego Butlerowa. Biekietow pod koniec życia zaczął interesować się promieniotwórczością, czego dowodem są cztery jego artykuły z tego zakresu opublikowane w latach 1903—1909⁴⁴. W petersbur-

⁴⁰ A. J. Joffe: *Mieżdunarodnyje swiazi*, dz cyt. s. 273. Autor pisze o „Instytucie M. Skłodowskiej-Curie”, myląc Instytut Radowy z Laboratorium Curie. Jak wiemy, Laboratorium Curie stanowiło dział Instytutu Radowego.

⁴¹ „Izwestija AN SSSR”, t. 21: 1927 s. 1622.

⁴² O udziale M. Skłodowskiej-Curie oraz A. Joffego w Konferencjach Solveyowskich zob. J. Mehra: *The Solway Conferences on Physics*. Dordrecht-Boston 1975 (według indeksu) oraz O. A. Starosielska-Nikitina, J. A. Starosielska: *Rola Marii Skłodowskiej-Curie w rozwoju fizyki jądrowej*. W: *Studia poświęcone Marii Skłodowskiej-Curie i Marianowi Smoluchowskiemu*. Wrocław 1968 s. 66—85.

⁴³ A. F. Joffe: *Wstriecki s fizikami*, dz. cyt. s. 63—65; M. S. Sominiskij: *Abram Fiedorowicz Joffe*. Moskwa 1964.

⁴⁴ P. I. Walden: *Nikołaj Nikołajewicz Biekietow 1827—1911*. „Izwestija Imperatorskoj Akadiemii nauk”, Seria VI, t. 6, 1912 s. 123—150, szczególnie s. 140.

skiej Akademii Nauk był on chyba najbardziej predysponowany do oceniania działalności naukowej Skłodowskiej. Z nałożonego zadania wywiązał się znakomicie, a jego opinia, dość krótka i rzeczowa, zawierała bardzo istotną charakterystykę i ukazywała znaczenie odkrycia nowych pierwiastków promieniotwórczych — polenu i radu. Biekietow mówił:

„Конечно, открытие нового элемента, хотя и очень интересно, не могло бы, вообще говоря, оказывать большое влияние на ход науки, но радий по своим свойствам представляет до такой степени выдающийся элемент, его свойства до того не подходят к свойствам других, что открытие его и излучение его свойств составляют несомненно эпоху в развитии физико-химических наук. Эти свойства вызвали целый ряд самых существенных задач и вопросов для современных ученых”⁴⁵.

Po wysłuchaniu opinii o kandydatach, dwunastu akademików spośród czterestu głosowało za przyjęciem Skłodowskiej-Curie do grona zagranicznych członków-korespondentów Akademii Nauk w Petersburgu⁴⁶. Ogłoszenie o jej przyjęciu w poczet członków Akademii nastąpiło tradycyjnym zwyczajem na dorocznym ogólnym zebraniu Akademii 29 XII 1907 r. (wg st. stylu). Odpowiednie zawiadomienie wraz z dyplomem wysłano uczoney na początku następnego roku. Wkrótce otrzymano od niej podziękowanie za tę zaszczytną godność⁴⁷. Dodajmy, że w Petersburgu zaszczycono Skłodowską-Curie członkostwem Akademii wcześniej niż uczyniono to w jej obu ojczyznach: Polsce i Francji⁴⁸.

W 19 lat od wyboru Skłodowskiej-Curie na członka korespondenta Akademii Nauk w Petersburgu — na posiedzeniu Wydziału Fizyczno-Matematycznego tejże Akademii — postawiono wniosek o nadanie uczoney miana członka honorowego AN ZSRR⁴⁹. Nieco później, 6 XI 1926 r., na zebraniu Zgromadzenia Ogólnego Akademii kandydaturę Skłodowskiej-Curie zaopiniowało 10 akademików. Na następnym posiedzeniu Zgromadzenia, 4 XII 1926, Skłodowska-Curie otrzymała 24 głosy, przeciwko dwom, i wraz z Albertem Abrahamem Michelsonem, Henry Louis Le Chatelierem (na nich głosowali wszyscy) oraz Albertem Einsteinem i Michaiłem A. Menzbirem stała się członkiem honorowym radzieckiej

⁴⁵ Leningradskoje otdielenije Archiwa Akadiemii nauk SSSR (dalej LO AAN SSSR), f. 1 op. 1-a d. 154 (prilożenije V § 471) oraz „Izwiestija Impieratorskoj Akademii nauk”, Seria VI, t. 2, 1908 s. 13—14. Zob. też L. L. Zajcewa, N. A. Figurovskij, dz. cyt. s. 45—46; O. A. Starosielskaja-Nikitina, dz. cyt. s. 118—119; „Trudy Instituta istorii jestiestwoznaniija i tiechniki”, t. 19, 1957 s. 168 (do druku przygotował M. I. Radowski).

⁴⁶ LO AAN SSSR, f. 1 op. 1-a d. 154 § 471.

⁴⁷ Tamże, f. 2 op. 1—1908 d. 14 k. 5.

⁴⁸ M. Skłodowską-Curie wybrano członkiem czynnym Akademii Umiejętności w Krakowie 21 V 1909 r., członkiem zaś Akademii Medycznej w Paryżu została 7 II 1922 r. Obie te akademie wybrały po raz pierwszy do grona swych członków kobietę. Do Francuskiej Akademii Nauk — jak wiadomo — Skłodowskiej-Curie nie wybrano.

⁴⁹ LO ANN SSSR, f. 1 op. 1-a d. 175 s. 130—131.

Akademii Nauk. Zawiadomienie oficjalne o tym fakcie podano na dorocznym uroczystym zebraniu Akademii w dniu 2 lutego 1927 r.⁵⁰

M. Skłodowska-Curie, podobnie jak wszyscy członkowie AN ZSRR, otrzymywała wydawnictwa tej instytucji i najprawdopodobniej była zaproszona do Leningradu w 1925 r. na obchody dwustulecia Akademii. Nie przyjechała wówczas do ZSRR; później, mimo pogarszającego się zdrowia i ubywających sił, snuła plany odwiedzenia Związku Radzieckiego. Okazją miał być kilkutygodniowy VI Zjazd Fizyków Rosyjskich, odbywający się w 1928 r. w Moskwie oraz na statku, który wiozł uczestników w dół Wołgi przez Niżnyj Nowogorod aż do Saratowa, zatrzymując się po drodze w Kazaniu i w innych miejscowościach. Dla M. Skłodowskiej-Curie taka wyprawa kilkudziesięciodniowa była bardzo męczącą, dlatego też za pośrednictwem Paula Ehrenfesta prosiła Joffego o to, aby mogła na obrady „wołżańskie” zabrać w charakterze asystenta i opiekunki swoją córkę⁵¹. Plan wyjazdu Skłodowskiej-Curie do ZSRR nie został jednak zrealizowany.

Marię Skłodowską-Curie uczciła pośmiertnie AN ZSRR na sesji ogólnej w dniu 18 grudnia 1934 r.⁵² O śmierci uczzonej doniosła też prasa radziecka, a dłuższe nekrologi — napisane przez wybitnych fizyków radzieckich — ukazały się w „Izwestijach” i w „Prirodzie”⁵³.

Skłodowska-Curie była również wybrana członkiem honorowym Towarzystwa Miłośników Przyrodoznawstwa, Antropologii i Etnografii w Moskwie. Towarzystwo to zostało założone w 1863 r. przy Uniwersytecie Moskiewskim. Składało się między innymi z wydziałów: chemicznego, fizycznego, geologicznego, zoologicznego, botanicznego, geograficznego, bakteriologicznego i fizjologicznego. Odegrało ono znaczną rolę w rozwoju rosyjskiej nauki i kultury, tworząc na przykład Muzeum Geograficzne (1879 r.), Moskiewskie Muzeum Nauk Stosowanych (1872 r., obecnie Muzeum Politechniczne), Muzeum Antropologiczne (1879) itp. Grupowało ono nie tylko licznych uczonych moskiewskich ale również z innych

⁵⁰ Tamże, s. 61, 65—66. O tym wydarzeniu („wzruszającym”) Skłodowska-Curie dowiedziała się wcześniej od P. P. Łazariewa. W liście do niego z 22 grudnia 1926 r. serdecznie dziękowała za wiadomość, dołączając list dziękczynny dla całej AN ZSRR. Zob. MO AAN SSSR, f. 459 op. 4-a d. 209. List Skłodowskiej-Curie do Łazariewa przytaczają in extenso J. Rózewicz i W. A. Wołkow: *Materiały dotyczące Marii Skłodowskiej-Curie w archiwach Leningradu i Moskwy*. „Studia i Materiały z Dziejów Nauki Polskiej” Seria C z. 25, 1981 s. 79.

⁵¹ *Erenfest-Joffe. Nauczna pieriepiska*, dz. cyt. s. 202—203. W kilkutygodniowym VI Zjeździe Fizyków Rosyjskich z Polski uczestniczyli profesorowie Czesław Białobrzęski i Stefan Pieńkowski. Bliżej o tym zob. J. Rózewicz: *Polsko-radzieckie stosunki naukowe w latach 1918—1939*. Wrocław 1979 s. 87—88.

⁵² „Więstnik Akademii nauk SSSR” 1935 nr 1 s. 87.

⁵³ A. F. Joffe: *Marija Skłodowska-Kjuri*. „Izwestija” 1934 nr 166 z dn. 18 VII; W. G. Chłopin: *Marija Skłodowska-Kjuri*. „Priroda” 1935 nr 1 s. 89—91.

miast rosyjskich, a także i z zagranicy. Towarzystwo przyznawało też szczególnie zasłużonym uczonym godności członków honorowych.

Wybory członków honorowych odbywały się corocznie na sprawozdawczych zebraniach ogólnych Towarzystwa. Kandydatury zgłaszane były przez odpowiednie wydziały. Wybrani na członków honorowych otrzymywali specjalnie drukowany dyplom.

W 1904 r. Towarzystwo, a szczególnie jego wydziały fizyczny i chemiczny, odbyło szereg posiedzeń poświęconych problemom właściwości niedawno odkrytych pierwiastków promieniotwórczych. Wydział Nauk Fizycznych otrzymał wówczas dwa preparaty radowe: od małżonków Curie i od Friedricha Giesela; nad tymi preparatami rozpoczęto jedne z pierwszych w Moskwie doświadczeń⁵⁴.

Na posiedzeniu Rady Towarzystwa Miłośników Przyrodoznawstwa, Antropologii i Etnografii 24 października (st. stylu) 1904 r. przyjęto wniosek Wydziału Nauk Fizycznych o wyborze Piotra Curie i Marii Skłodowskiej-Curie na członków honorowych, w dowód uznania „za znane na całym świecie zasługi w odkryciu pierwiastków promieniotwórczych i badaniu ich właściwości”⁵⁵. W ten sam dzień na zebraniu Towarzystwa odbyły się wybory, w wyniku których małżonkowie Curie zostali wybrani jednogłośnie⁵⁶.

W dniu 22 grudnia 1904 r. (4 I 1905 r.) na posiedzeniu Towarzystwa odczytano list małżonków Curie, w którym dziękowali za zaszczyt, jakim obdarzyło ich Towarzystwo⁵⁷. List ten zachował się⁵⁸.

W listopadzie 1913 r. M. Skłodowska-Curie przyjechała do Warszawy, aby zająć się sprawami organizacyjnymi nowo powstałej przy Towarzystwie Naukowym Warszawskim Pracowni Radiologicznej, której kierownictwo jej powierzono⁵⁹. Wykorzystując tę okazję, Instytut Leczenia Nowotworów imienia Morozowych przy Cesarskim Uniwersytecie Moskiewskim⁶⁰ wysłał do Warszawy doktora A. W. Cybina. Powierzono mu specjalną misję: skontaktowania się bezpośrednio ze Skłodowską-Curie

⁵⁴ W. W. Kozłow: *Oczerki istorii chemiczeskich obszczestw SSSR*. Moskwa 1958 s. 224.

⁵⁵ Archiw Moskowskiego Gosudarstwiennogo Uniwiersitieta im. M. W. Łomonosowa, f. 61 op. 1 d. 251 k. 7.

⁵⁶ Tamże, d. 250 k. 10.

⁵⁷ Tamże, d. 257 k. 2.

⁵⁸ Tamże, d. 517 k. 13—14. Fotokopię tego listu zamieszczają J. Rózewicz, W. A. Wołkow, dz. cyt. ryc. 4.

⁵⁹ Pracownia Radiologiczna im. dra Mirosława Kernbauma TNW powstała w sierpniu 1913 r., a 13 listopada 1913 r. nastąpiło jej uroczyste otwarcie z udziałem Marii Skłodowskiej-Curie. Uczona postanowiła, że zastępcą jej w Pracowni będzie Jan Kazimierz Danysz (1884—1914), a asystentem Ludwik Wertenstein (1877—1945).

⁶⁰ Instytut imienia Morozowych został założony w 1903 r. głównie dla leczenia raka. Składał się z Gabinetu Radiologicznego, oddziałów Roentgenowskiego i Patologiczno-Anatomicznego, Muzeum, Biblioteki oraz Laboratorium Fizjologii Porównawczej i Patologii Doświadczalnej.

w celu omówienia możliwości nabycia preparatów radu do badań w Instytucie Morozowych. Cybin ponadto przywiózł Skłodowskiej-Curie wydawnictwa naukowe wspomnianego Instytutu, a także zawiadomił uczoną, iż wybrano ją członkiem honorowym działającego w Moskwie Towarzystwa Walki z Nowotworami Złośliwymi. Towarzystwo to — poprzez Cybina — zapraszało uczoną do Moskwy, ale Skłodowska-Curie spieszyła z powrotem do Paryża i dlatego nie mogła przyjąć zaproszenia moskiewskiego towarzystwa. Obiecała, iż uczyni to w najbliższej przyszłości, kiedy ponownie w sprawach Pracowni Radiologicznej TNW zawita do Warszawy ⁶¹.

Marię Skłodowską-Curie wybrano jeszcze członkiem dwóch rosyjskich instytucji naukowych, a mianowicie w 1912 r. powołano ją na członka słynnego Cesarskiego Instytutu Medycyny Doświadczalnej ⁶² w Petersburgu, a w dwa lata później zaszczycono uczoną członkostwem Towarzystwa Moskiewskiego Instytutu Naukowego ⁶³. Do bliższych danych dotyczących okoliczności wyboru Skłodowskiej-Curie do grona członków tych instytucji, jak i jej kontaktów z nimi, nie udało mi się jednak dotrzeć ⁶⁴.

4. PRACE M. SKŁODOWSKIEJ-CURIE W JĘZYKU ROSYJSKIM

Pierwsze wzmianki o odkryciach M. Skłodowskiej-Curie w naukowym piśmiennictwie rosyjskim pojawiły się w 1899 r. Na uwagę szczególną zasługuje artykuł naówczas docenta prywatnego Uniwersytetu Peters-

⁶¹ „Russkoje słowo” 1913 nr 267 z dn. 19 XI (2 XII). Gazeta ta wyjątkowo w tym czasie dużo poświęcała miejsca problemom związanym z promieniotwórczością i jej zastosowaniem, głównie w zakresie lecznictwa. Odnotowywano na jej łamach wszelkie projekty dotyczące poszukiwań na terytorium Rosji rud promieniotwórczych. Organizowano zbiórki pieniędzy na zakup za granicą radu. Szczegółowo opisywano pobyt Skłodowskiej-Curie w Warszawie, a także zamieszczono dłuższy wywiad o Pracowni Radiologicznej TNW, udzielony korespondentowi „Russkiego słowa” przez J. K. Danysza (1913 nr 259 z dn. 9/21 XI s. 6).

⁶² Instytut powołano w 1890 r. Pracowało w nim wielu wybitnych uczonych rosyjskich, a także liczni Polacy (m. in.: Marceł Nencki — przyjaciel zatrudnionego tam Iwana Pawłowa, Szymon Dzierżgowski — w latach 1914—1917 dyrektor Instytutu, Leon Popielski, Mieczysław Minkowski, Leon Padlewski, Teofil Gryglewicz, Władysław Turczynowicz-Wyżnikiewicz, Jan Zaleski).

⁶³ Towarzystwo Moskiewskiego Instytutu Naukowego założono w 1912 r. W styczniu 1918 r. Towarzystwo utworzyło dwa instytuty: Instytut Fizyczny oraz Instytut Biologii Doświadczalnej.

⁶⁴ Wzmiankę o członkostwie M. Skłodowskiej-Curie obu tych instytutów (cytując niezupełnie ściśle ich nazwy) podaje m. in. B. Dłuska (siostra Marii): *Maria Skłodowska-Curie. Życiorys i działalność genialnej Polki*. Chicago 1921. Za Dłuską powtórzył W. Hubicki: *Prix, médailles, doctorats honoris causa et titres honorifiques décernés à Marie Skłodowska-Curie*. „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska. Lublin — Polonia” Sectio AA, vol. 22: 1967 s. 105—112.

burskiego W. W. Kuriłowa⁶⁵, w którym omówił on prace z zakresu chemii nieorganicznej, jakie ukazały się w zagranicznych wydawnictwach periodycznych. Kuriłow swe omówienie rozpoczął od dłuższej informacji dotyczącej odkrycia przez małżonków Curie polonu. Następnie, wykorzystując sprawozdania paryskiej Akademii Nauk, przedstawił właściwości nowo odkrytego pierwiastka i drogi jego odkrycia. Kuriłow kończył tę informację słowami:

„Ход открытия этого нового элемента еще раз показывает, что применение новых методов исследования (здесь — лучей Беккереля) влечет за собой открытие новых элементов, что вполне понятно, ибо тождественными мы считаем два вещества, основываясь на одинаковости известного, обыкновенно небольшого ряда физических и химических превращений [...]”⁶⁶

O odkryciu radu Kuriłow doniósł w podobnym artykule, opublikowanym w „*Žurnale russkogo fiziko-chimiczeskogo obszczestwa*” w roku następnym⁶⁷. W tymże tomie czasopisma nazwisko Skłodowskiej-Curie powtarza się jeszcze czterokrotnie. Omówiono jej dwa komunikaty z „*Comptes rendus hebdomadaires des séances de l'Academie des sciences*” (Paris)⁶⁸ oraz przedrukowano z protokołów Francuskiego Towarzystwa Fizycznego opis dwóch wystąpień Skłodowskiej-Curie na posiedzeniach tej organizacji⁶⁹. W sumie poświęcono w tym tomie odkryciom uczonej 10 stron.

Poczynając od 1901 r. nazwisko Curie występuje już stale na łamach „*Žurnała russkogo fiziko-chimiczeskogo obszczestwa*”, najpoważniejszego wówczas rosyjskiego czasopisma w zakresie fizyki i chemii. Czasopismo to w coraz większym stopniu udziela miejsca nowej dziedzinie: promieniotwórczości, zamieszcza artykuły z tego zakresu autorów spoza Rosji i rosyjskich, omawia prace badaczy zajmujących się tą problematyką, śledzi i odnotowuje najbardziej interesujące wydarzenia w laboratoriach. Od 1901 r. „*Žurnał*” wprowadza również coroczny obszerny przegląd drukowanych w czasopismach prac z zakresu promieniotwórczości. Obowiązek dostarczania takich artykułów przeglądowych wzięł na siebie młody wówczas chemik — Julij Sigizmundowicz Zalkind. W sumie opublikował on w latach 1901—1915 kilkanaście artykułów pod ty-

⁶⁵ Wieniedikt Wiktorowicz Kuriłow (1867—1921), znany chemik rosyjski, był w latach 1909—1915 profesorem Cesarskiego Uniwersytetu Warszawskiego i wykładowcą kontraktowym w Warszawskim Instytucie Weterynaryjnym. W jego papierach, przechowywanych w Oddziale Rękopisów Państwowej Biblioteki ZSRR imienia W. I. Lenina, znajduje się wiele poloników. Por. W. A. Wołkow: *Z historii polsko-radzieckich kontaktów naukowych. (Materiały z archiwów radzieckich)*. „*Kwartalnik Historii Nauki i Techniki*” 1978 s. 468—470.

⁶⁶ W. Kuriłow: *Nieorganiczeskaja chimija. Izwleczenija iz žurnalow za 1898*. „*Žurnał Russkogo fiziko-chimiczeskogo obszczestwa* (dalej cytowane w skrócie ŻRFO) t. 31 cz. chim. otdiel wtorej 1899 s. 111—112.

⁶⁷ Tamże, t. 32 cz. chim. otdiel wtorej 1900 s. 3—4.

⁶⁸ Tamże, cz. fizicz. otdiel wtorej 1900 s. 8—9. 23—24.

⁶⁹ Tamże, s. 17—18, 34—35.

tułem *Obzor rabot po radioaktywnym wieszczestwam*. Oczywiście w przeglądach tych Zalkind odnotowywał skrupulatnie prace Skłodowskiej-Curie i powoływał się na nie. W ślad za tym inne wydawnictwa rosyjskie zaczynają interesować się promieniotwórczością; problematykę tę uwzględnia się w wykładach, dokonuje się tłumaczeń ważniejszych prac z tego zakresu⁷⁰. Do 1917 r. w Rosji opublikowano w języku rosyjskim między innymi prace Ernesta Rutherforda, Fredericka Soddyego, Williama Ramsaya i innych pionierów promieniotwórczości. Wśród tych przekładów nie mogło zabraknąć i prac M. Skłodowskiej-Curie.

Środowisko naukowe rosyjskie interesowały zresztą nie tylko prace Skłodowskiej-Curie; wiadano również o jej rozlicznych kłopotach, przykrych zdarzeniach losu i... przykrych następstwach sławy! W piśmiennictwie rosyjskim tych lat widać w jaki sposób środowisko naukowe w dalekiej Rosji reagowało na wydarzenia związane z życiem uczonej.

Przytoczę dwa przykłady. Po śmierci Pierre Curie Oddział Fizyczny Rosyjskiego Towarzystwa Fizyczno-Chemicznego wysłał pełen współczucia telegram do Marii⁷¹. Tenże Oddział w kilka lat później, w okresie niewybrednej nagonki rozpętanej we Francji wokół osoby M. Skłodowskiej-Curie — kandydata do paryskiej Akademii Nauk, wysłał protest do Francuskiego Towarzystwa Fizycznego. Jednocześnie przekazano Skłodowskiej-Curie telegram o następującej treści:

„Le Section de physique de la Societé Physico-Chimique Russe vous exprime ses sentiments de vive sympathie et haute estime pour les oeuvres remarquables, dont vous avez enrichie la science”⁷².

W tym czasie Skłodowska-Curie znana już była w Rosji — między innymi dzięki kilku przekładom na język rosyjski jej publikacji. Pierwszym przekładem była jej rozprawa doktorska *Recherches sur les substances radioactives*, pierwotnie wydrukowana w „Annales de Chimie Physique”, a następnie, w 1904 r., wydana oddzielnie dwa razy w Paryżu. Rozprawę tę wydano również dwukrotnie po angielsku w Stanach Zjednoczonych i niemiecku (w Braunschweigu) oraz po polsku w czasopiśmie „Chemik Polski” i w oddzielnej broszurze.

⁷⁰ Zob. L. L. Zajcewa, N. A. Figurovskij, dz. cyt. s. 37—38 i inne; A. A. Makarenja, W. A. Pozdyszewa, dz. cyt.

⁷¹ ŻRFO t. 38 cz. fizycz. 1907 s. 225. Oddział Fizyczny Rosyjskiego Towarzystwa Fizyczno-Chemicznego poświęcił pamięci Pierre Curie dwa posiedzenia. Wysłał też po jego śmierci telegram do Francuskiego Towarzystwa Fizycznego. Tamże s. 230.

⁷² ŻRFO t. 43 cz. fizycz. 1911 s. 68; M. S. Sominskij, dz. cyt. s. 180. O niepomysłnych dla Skłodowskiej-Curie wyborach do Francuskiej Akademii Nauk doniosły też niektóre gazety rosyjskie. Gazeta „Riecz”, na przykład, zamieściła na ten temat artykuł pt. *Zaballotirovanije g-żi Kjuri* (nr 10050 z 14 I 1914), w którym wyrażano zdziwienie, iż kobieta o tak wielkich osiągnięciach naukowych nie została wybrana. W artykule przy okazji przypomniano, że Skłodowska-Curie wybrana została już przed wielu laty do Akademii Nauk w Petersburgu.

W Rosji rozprawa doktorska Skłodowskiej-Curie została wydana aż czterokrotnie, trzy razy opublikowano ją w 1904 r. i raz w 1905 r.; przy czym są to całkowicie różne wydania. Tłumaczeń dokonano z drugiej edycji francuskiej, wyszłej — jak wspominałem — w 1904 r. Zdołano więc w tym samym roku dokonać trzech tłumaczeń z francuskiego na rosyjski i je wydrukować. Tempo — jak dziś byśmy nazwali „cyklu produkcyjnego” — dla nas zadziwiające! Wśród pięciu tłumaczy wyraźniejszy ślad w nauce pozostawił Aleksiej Baczynski⁷³, wówczas docent prywatny fizyki Uniwersytetu Moskiewskiego. Do wydania rosyjskiego z 1905 r. Baczynski dodał krótkie informacje o Marii Skłodowskiej-Curie oraz dołączył w miarę pełną bibliografię prac z zakresu promieniotwórczości.

Rok 1912 przyniósł dwa nowe przekłady na język rosyjski prac Skłodowskiej-Curie. Przetłumaczono i wydano w Petersburgu część jej wykładów wygłoszonych w Sorbonie, podstawowe dzieło o promieniotwórczości, *Traité de radioactivité* (Paris 1910) oraz opublikowano broszurę, zawierającą przemówienie uczonej — wygłoszone w Sztokholmie w grudniu 1911 r. podczas uroczystości odbierania przez nią nagrody Nobla.

Przed I wojną światową, w 1913 r., wydano ponadto po rosyjsku *Eta-lon radija i izmienenija w oblasti radioaktiwnosti*. Praca ta powstała w wyniku podjętej decyzji na Międzynarodowym Kongresie Promieniotwórczości i Elektryczności w Brukseli w 1910 r. Kongres ten zobowiązał Skłodowską-Curie do przygotowania międzynarodowego wzorca radu. Uczona wypełniła nałożony na nią obowiązek w sierpniu 1911 r., pracę zaś wydrukowano w roku następnym.

Po rewolucji październikowej władze radzieckie, jak już uprzednio pisaliśmy, odnosiły się do Skłodowskiej-Curie z dużym szacunkiem. Wyrazem tego między innymi było wydrukowanie po rosyjsku w 1924 r. biografii Pierre Curie, pióra jego żony, Marii. Nadmienmy, że biografia ta napisana została przez Skłodowską-Curie w 1923 r. W tym też roku wydaano ją po angielsku w Nowym Jorku, a w 1924 r. po francusku w Paryżu. Rosyjskie wydanie tej biografii wzbudziło duże zainteresowanie, tak że w dwa lata później zdecydowano się ją opublikować, chociaż w skrócie powtórnie. Po raz trzeci ogłoszono w ZSRR biografię P. Curie, pióra Marii, w 1959 r. w książce poświęconej rodzinie Curie. Książkę tę wydano powtórnie w dziesięć lat później. Nakład obu wydań wynosił w sumie 110 tys. egzemplarzy.

W 1925 r. wydano w ZSRR „w czest' wielikoj isledowatielnicy” wybór artykułów M. Skłodowskiej-Curie z przedmową wybitnego fizyka

⁷³ Aleksiej Josifowicz Baczynski (1877—1944), fizyk rosyjski i radziecki, profesor Uniwersytetu Moskiewskiego (od 1918 r.). Autor prac z dziedziny fizyki molekularnej i termodynamiki oraz licznych podręczników. Prace Baczynskiego w zakresie badań nad napięciem powierzchniowym i lepkością cieczy są do dziś aktualne.

francuskiego Jeana Perrina oraz Nikołaja Szipowa. W wyborze tym zamieszczono między innymi przemówienie Skłodowskiej-Curie, wygłoszone przez nią 11 XII 1911 r. podczas odbioru Nagrody Nobla oraz *Etalon radia i izmierienija w oblasti radioaktywnosti*.

Przełożono też na język rosyjski ostatnie dzieło Skłodowskiej-Curie *Radioactivité*, wydane po raz pierwszy we Francji w rok po śmierci autorki. Dzieło to w ZSRR doczekało się dwóch wydań (w 1947 i 1960 r.).

Załączony do artykułu wykaz prac Skłodowskiej-Curie w języku rosyjskim wskazuje, że prace uczoney cieszyły się w środowisku naukowym rosyjskim i radzieckim dużym zainteresowaniem. Przy wydawaniu prac Skłodowskiej-Curie w języku rosyjskim trudnili się — czy to jako tłumacze, czy redaktorzy lub autorzy przedmów — liczni uczeni (fizycy i chemicy) rosyjscy i radzieccy, między innymi profesorowie: Aleksiej Josifowicz Baczyński, Nikołaj Aleksandrowicz Bułgakow, Siergiej Aleksandrowicz Szczukariew, Nikołaj Aleksandrowicz Szipow, akademik Władimir Nikołajewicz Ipatjew, Władimir Ilijcz Baranow, Marianna Pietrowna Szaskolska, akademik Ilja Frank.

Recenzenci: Bonifatij Michajłowicz Kiedrow i Stefan Zamecki

ANEKS I

PRACE MARII SKŁODOWSKIEJ-CURIE W JĘZYKU ROSYJSKIM (DRUKI ZWARTE)

1. Issledowanija nad radioaktywnymi wieszczestwami. Przekład z wyd. 2. Recherches sur les substances radioactives (Paris 1904) P. M. Faktorowicz. S. Pietierburg 1904 [Wyd.] K. L. Rikkier, 8°, 2 nlb. + 110 + 2 nlb. s., ilustr.
2. Issledowanije radioaktywnych wieszczestw (radij, polonij, aktinij, torij i dr.). Przekład z wyd. 2. Recherches sur les substances radioactives (Paris 1904) M[ichaił] Ja[kowlewicz] Kulczickiej i M. T. Kulczickaja. Pod red. M. Ja. Kulczickiego. Przedmowa M. Ja i M. T. Kulczickije. Moskwa 1904 T-wo Pieczatnaja S. P. Jakowlewa, 8°, VIII + 147 s.
3. Radij i radioaktywnyja wieszczestwa. Przekład z wyd. 2. Recherches sur les substances radioactives (Paris 1904) W. M. Filippow. S. Pietierburg]1904[[Wyd.] O. N. Popowa, 16°, 120 s. Obrazowatielnaja b-ka, Ser. 6 nr 3.
4. Radij i radioaktywnost'. Przekład z wyd. 2. Recherches sur les substances radioactives (Paris 1904) A[leksiej] J[osifowicz] Baczynskij. Moskwa 1905. „Tworczeskaja mysl”, 8°, 4 nlb. + 106 s., ilustr.
5. Radioaktywnost'. Przekład z *Traité de radioactivité* (Paris 1910) M. [W.] Pirożkow. S. Pietierburg 1912 „Nauka i żyzn”, 8°, wyp. 1: portr. 1 + X + 206 s. + tabl. 2, rys.; wyp. 2: nlb. 2 + 203 + 408 + 1 nlb. s.
6. Otkrytije radia. Riecz proizniesiennaja pri połuczenii Nobelewskoj premii po chimii 11 diekabrja 1911 goda w Stokgolmie. S. Pietierburg 1912 Tip. M. T. Akinfier, 16°, portr. 1 + 40 nlb., ilustr.

7. Etalon radija i izmierenija w obłasti radioaktywnosti. Przekład z języka franc. N. Tamaniszewa. Pod red. N[ikołajaja] A[leksandrowicza] Bułgakowa. S. Pietierburg 1913 Knigoizdatielstwo „Fizika”, 8°, 63 s., ilustr.
8. Pjer Kiuri. Przekład S[iergieja] A[leksandrowicza] Szczukariew. Leningrad 1924 Naucznoje chimikotiechniczeskoe Izdatielstwo Nauczno-techniczeskij otdiel WSNCH, 8°, 77 + 1 nlb. s., portr.
9. Radij, radioaktywnost' i strojenije wieszczstwa. Sbornik izbrannyh statiej. W czest' wielikoj issledowatielnicy. S prił[oženijem] rieczki Žana Pierrienna na torżestwiennom zasiedanii w Sorbonnie 26 XII 1923. Przekład W. P. Fiedorow, L. K. Lepin. Pod red. i z przedmową N[ikołajaja] A[leksandrowicza] Szipowa. Moskwa — Leningrad 1925 „Ziemia i fabrika”, 16°, portr. 1 + 141 + 2 nlb., ilustr. Nauczpopularnaja bibliotieka „Czełowiek i wsielennaja”. Treść: Ot riedaktora s. 3—11; Riecz Žana Pierrienna... s. 13—26; Otkrytije radija s. 27—47; Etalon radija s. 48—60; Radioaktywnost' i schodnyje s niej jawlenija s. 61—82; Izotopija i izotopy s. 83—141.
10. Pjer Kiuri. Z przedmową W[ładimira] Nikołajewicza] Ipatjewa. Moskwa 1926 „Ogoniek”, 16°, 64 s. Bibliotieka „Ogoniek” nr 106.
11. Radioaktywnost'. Przekład z Radioactivité (Paris 1935) Z[inajda] W[asilewna] Jerszowa i W. D. Nikolskij. Pod red. W[ładimira] I[ljicza] Baranowa. Moskwa — Leningrad 1947 Gostiechizdat, 8°, port. 2 + 520 s.
12. Pjer Kiuri. [W:] M. Kiuri: Pjer Kiuri — Je. Kiuri: Marija Kiuri. Przekład z franc. Posłowie W. W. Alpatow. Moskwa 1959 „Mołodaja gwardija”, 8°, 426 s. + 8 k. ilustr. Zizn' zamieczatielnych ludiej. Serija biografij. Osnowana w 1933 g. M. Gorkim, wyp. 5 (271).
13. Radioaktywnost'. Przekład z Radioactivité (Paris 1935) Z[inajda] W[asilewna] Jerszowa i W. D. Nikolskij. Pod red. W[ładomira] I[ljicza] Baranowa. Izd. 2 ispr. Moskwa 1960 Fizmatgiz, 8°, 516 + XXVI k. ilustr.
14. Pjer Kiuri. [W:] Marija Kiuri o Pjerie Kiuri — Iren i Friedierik Zolio-Kiuri o Marii i Pjerie Kiuri. Przekład z franc. M[arianna] P[ietrowna] Szaskolskaja. Pod red. i z posłowiem I[lji] M[ichajłowicza] Franka. Moskwa 1968 „Nauka”, 8°, 173 + 3 nlb. s. + 18 tabl. ilustr.

E. Rużewicz

СВЯЗИ МАРИИ СКЛОДОВСКОЙ-КЮРИ С РУССКОЙ И СОВЕТСКОЙ НАУКОЙ

В статье прослежены все возможные, продолжающиеся свыше 30 лет, связи М. Склодовой-Кюри с русской и советской наукой. Описывается визит Д. И. Менделеева у супругов Кюри в Париже в 1902 году и заинтересованность выдающегося химика их работой, проанализировано также его отношение к сути радиоактивности.

Много места посвящается работе русских ученых в парижской лаборатории М. Кюри в которой проводили исследования Л. С. Коловрат-Червенский (1906—1910), В. И. Вернадский (1922—1926), Д. В. Скобельцин (1929—1931) и личным связям польской ученой с известными русскими и советскими учеными: Ю. С. Бурксером, А. Ф. Йоффе и М. И. Неменовым.

Приводятся обстоятельства избрания М. Склодовой-Кюри в число зарубежных членов-корреспондентов Академии наук в Петербурге (1907), а позднее в число почетных членов Академии наук СССР (1926). Упоминается также, что М. Склодовская-Кюри являлась

членом Общества естествознания, антропологии и этнографии в Москве и Институте экспериментальной медицины в Петербурге.

В заключении обсуждаются публикации М. Склодовской-Кюри в русской научной библиографии и приводится указатель, в котором приведен список работ великой ученой, опубликованных на русском языке в дореволюционной России и в Советском Союзе.

Jerzy Rózewicz

LES LIENS UNISSANT MARIE SKŁODOWSKA-CURIE AVEC LA SCIENCE RUSSE ET SOVIÉTIQUE

L'article présente tous les contacts — possibles à percevoir que Marie Skłodowska-Curie maintenait avec la science russe et soviétique et qui ont duré plus de 30 ans. L'auteur décrit une visite que D. I. Mendeleïev a rendu en 1902 à Pierre et Marie Curie à Paris, ainsi que l'intérêt qu'avait ce grand savant pour les recherches des Curie; l'article apporte également une analyse des opinions de Mendeleïev sur le phénomène de radioactivité.

On a consacré beaucoup de place aux travaux des Russes dans le Laboratoire parisien de Marie Curie, entre autres — aux recherches de L. S. Kołowrat-Czerwiński (1906—1910), de W. I. Wiernadski (1922—1926) et de D. W. Skobięcyn (1929—1931); l'auteur a étudié également la question de contacts personnels existant entre Marie Curie et certains savants russes et soviétiques — J. S. Burkser, A. F. Joffe, M. I. Niemięnov.

On a rappelé les circonstances dans lesquelles Marie Skłodowska-Curie fut élue membre-correspondant des l'Académie des Sciences à Petersbourg (1907) et, plus tard (en 1926), membre honoraire de l'Académie des Sciences de l'URSS. On a également rappelé le fait que Marie Curie fut membre des la Société Savante des Sciences Naturelles, de l'Anthropologie et de l'Ethnographie à Moscou, ainsi que de l'Institut de la Médecine Expérimentale à Petersbourg.

La partie finale de l'article est consacrée à l'audience des travaux de Marie Skłodowska-Curie dans la littérature scientifique russe; une annexe présente la liste des ouvrages de Marie Curie publiés en russe — en Russie avant la révolution et en Union Soviétique.

Maria Skłodowska Curie

Ryc. 2. Maria Skłodowska-Curie

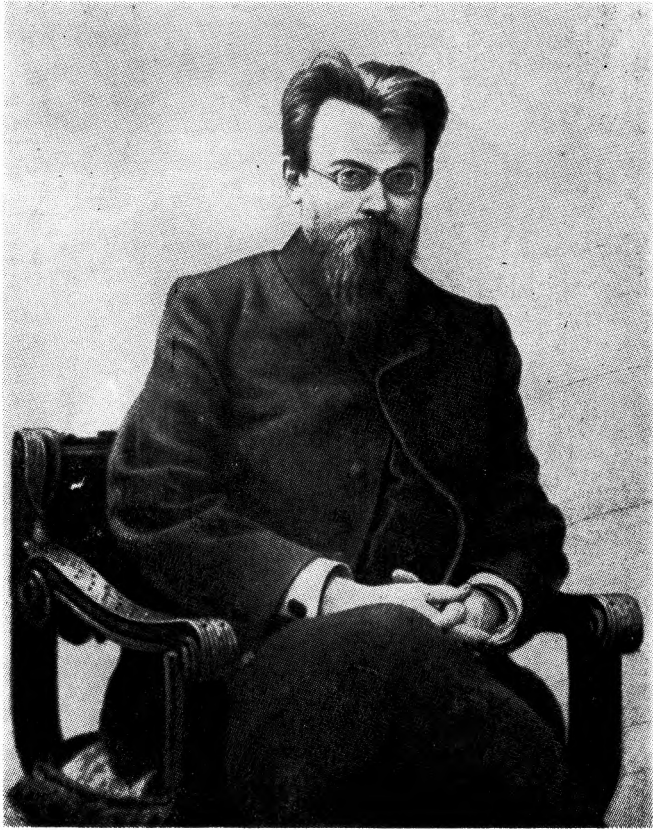

Ryc. 3. Józef Jerzy Boguski. Drzeworyt K. Pillatiego z 1887 r.
(ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Warszawie)

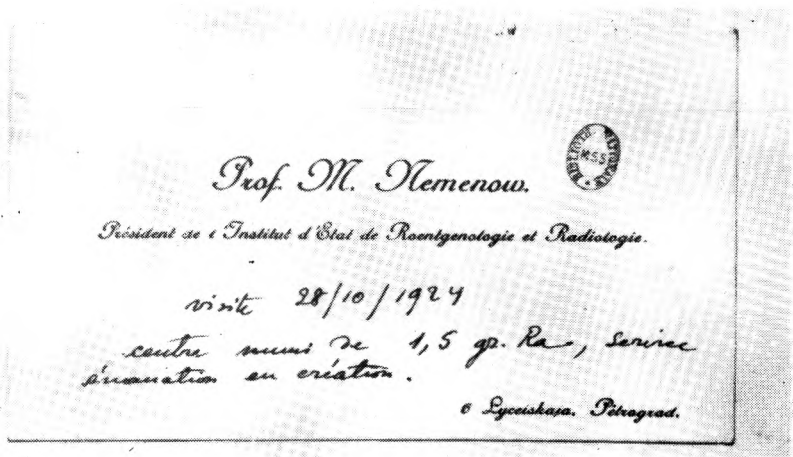
16⁹ 13¹⁰ 18¹¹ 32¹²
 7¹³ 14¹⁴ 15¹⁵ 16¹⁶
 17¹⁷ 18¹⁸ 19¹⁹ 20²⁰
 21²¹ 22²² 23²³ 24²⁴
 25²⁵ 26²⁶ 27²⁷ 28²⁸
 29²⁹ 30³⁰ 31³¹ 32³²
 33³³ 34³⁴ 35³⁵ 36³⁶
 37³⁷ 38³⁸ 39³⁹ 40⁴⁰
 41⁴¹ 42⁴² 43⁴³ 44⁴⁴
 45⁴⁵ 46⁴⁶ 47⁴⁷ 48⁴⁸
 49⁴⁹ 50⁵⁰ 51⁵¹ 52⁵²
 53⁵³ 54⁵⁴ 55⁵⁵ 56⁵⁶
 57⁵⁷ 58⁵⁸ 59⁵⁹ 60⁶⁰
 61⁶¹ 62⁶² 63⁶³ 64⁶⁴
 65⁶⁵ 66⁶⁶ 67⁶⁷ 68⁶⁸
 69⁶⁹ 70⁷⁰ 71⁷¹ 72⁷²
 73⁷³ 74⁷⁴ 75⁷⁵ 76⁷⁶
 77⁷⁷ 78⁷⁸ 79⁷⁹ 80⁸⁰
 81⁸¹ 82⁸² 83⁸³ 84⁸⁴
 85⁸⁵ 86⁸⁶ 87⁸⁷ 88⁸⁸
 89⁸⁹ 90⁹⁰ 91⁹¹ 92⁹²
 93⁹³ 94⁹⁴ 95⁹⁵ 96⁹⁶
 97⁹⁷ 98⁹⁸ 99⁹⁹ 100¹⁰⁰

Ryc. 5. Stronica notesu D. I. Mendelejewa z 1892 r. z notatką uczynioną podczas pobytu w laboratorium Curie w Paryżu (oryginał w Muzeum i Archiwum D. I. Mendelejewa przy Uniwersytecie Leningradzkim)

Ryc. 6. Władimir Wiernadski (Reprod. wg J. A. Kozikow: *Filozofijskie wozzrienija W. T. Wiernadskogo*. Moskwa 1963)

Ryc. 7. Wizytówka M. J. Niemienowa z dopiskiem M. Skłodowskiej-Curie (ze zbiorów Biblioteki Narodowej w Paryżu)

Ryc. 8. Grupa uczestników Konferencji Solweyowskiej w 1933 r. w Brukseli (reprod. wg *Marie-Irène Curie correspondance*. Paris 1974, fragment fotografii). Siedzą od lewej: I. Curie-Joliot, N. Bohr, A. Joffe, M. Skłodowska-Curie. Stoją od lewej: F. Joliot, W. Heisenberg, H. A. Kramers, E. Stahel, E. Fermi, E. T. S. Walton, P. A. M. Dirac, P. Debye, N. F. Mot

Рис. 9. Kopia dyplomu członka honorowego AN ZSRR, wydane-
go M. Skłodowskiej-Curie (ze zbiorów Oddziału Leningradzkiego
Archiwum AN ZSRR)

